

УДК 343.846(477)

С. С. Терещук

ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАКИ «ДОБРОВІЛЬНІСТЬ» ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Проаналізовано сутність добровільності позитивної посткримінальної поведінки як підстави застосування заохочувальних норм Особливої частини Кримінального кодексу України. Звернуто увагу на дискусійні питання в інтерпретації вказаної ознаки, розкрито її головні характеристики.

В умовах побудови правової держави й формування демократичного суспільства вплив на соціально значущу поведінку людини, регулювання суспільних відносин має забезпечуватися за допомогою всіх наявних правових засобів. Одним із них в кримінальному праві України є заохочення особи, яка вчинила злочин, до позитивної (соціально корисної та схвалюваної) поведінки. Можливість застосування норм про таке заохочення є додатковим засобом, що дозволяє покращувати ефективність і результативність діяльності органів влади, які забезпечують правопорядок і здійснюють правосуддя.

Проблема заохочувальних норм у кримінальному праві України була предметом уваги П. Андрушка, М. Бажанова, Ю. Бауліна, В. Борисова, А. Вознюка, Н. Гуторової, О. Дудорова, О. Житного, А. Золотарьова, В. Куца, М. Мельника, А. Музики, В. Наден, В. Навроцького, В. Тихого, Г. Усатого, П. Фріса, М. Хавронюка, П. Хряпінського, С. Яценка та деяких інших фахівців. Водночас у зв'язку зі складністю феномена заохочення питання подальшого вдосконалення його законодавчого відображення та розвитку практики реалізації заохочувальних норм не втрачають актуальності. Метою цієї публікації є аналіз змісту добровільності як однієї з властивостей (ознак) позитивної посткримінальної поведінки, що заохочується положеннями Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України, які передбачають спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності.

Як вказує В. М. Кудрявцев, право регулює не всю поведінку особи, а лише деякі її види, що мають важливе соціальне значення. Будучи закріпленими у позитивній чи негативній формі правовою нормою, така поведінка стає юридично значущою і тягне ті чи інші правові наслідки [1, с. 38]. У заохочувальних нормах Особливої частини кримінального права як підстава звільнення від кримінальної відповідальності передбачена поведінка особи, спрямована на певні соціально корисні результати (мінімізацію суспільно небезпечних наслідків злочину, поновлення пошкоджених злочином суспільних відносин [2, с. 13]). При цьому в більшості з таких при-

писів фігурує ознака «добровільність» відповідної поведінки. Винятком є дві групи норм згаданого інституту. Так, не передбачають вказаної ознаки спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, в яких його підставою виступає вимагання хабара чи неправомірної вигоди (ч. 5 ст. 368-3 «Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ч. 5 ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ч. 6 ст. 369 «Пропозиція або давання хабара»). Зазначені випадки входять до інституту звільнення від кримінальної відповідальності, однак їх юридична природа не пов'язана із заохоченням. Як відзначила О. Ф. Ковітіді, якщо особа вчиняє підкуп чиновника під впливом вимагання вигоди з боку останнього, шкода об'єкту кримінально-правової охорони заподіюється нею вимушено, для запобігання шкоді своїм правам і законним інтересам, що наближує вимагання до психічного примусу, а ситуації, описані в ч. 6 ст. 369 (ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4 КК) – до обставин, які виключають злочинність діяння [3, с. 47–48]. Тому вказані три спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності не розглядатимуться в цьому дослідженні.

Добровільність поведінки особи законодавець не згадує й у заохочувальних положеннях Особливої частини КК, що містяться в ст. 175 (ч. 3), 212 (ч. 4) та 212-1 (ч. 4) КК. Як вважає П. В. Хряпінський, відсутність прямої вказівки в даних випадках на добровільність поведінки не виключає цієї її характеристики, оскільки впливає із суспільно корисної спрямованості дій [2, с. 45]. На нашу думку, таке рішення законодавця можна пояснити й іншими обставинами. Об'єктивним змістом описаної у вказаних нормах посткримінальної поведінки особи є виконання нею (хоча й запізніле) свого обов'язку (виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам, сплати податку, збору, обов'язкових платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо). Згідно з чинним законодавством без свідомої участі винної особи у забезпеченні отримання коштів постраждалими від порушення трудових прав громадянами або у зарахуванні коштів до бюджетів усіх рівнів чи у фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідні операції є вже не «виплатою» чи «сплатою», а примусовим стягненням заборгованості. Воно здійснюється за рішенням спеціально уповноважених органів влади – суду, податкової служби тощо та не передбачає волевиявлення винного (наприклад, ч. 11 ст. 87 Податкового кодексу України встановлює: орган стягнення звертається до суду з позовом про стягнення суми податкового боргу платника податку – фізичної особи. Стягнення податкового боргу за рішенням суду здійснюється державною виконавчою службою відповідно до закону про виконавче провадження) [4]. Тому описані в ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1 КК дії апріорі можуть бути лише добровільними. Не випадково, на нашу думку, при

характеристиці компромісної норми, встановленої у ч. 4 ст. 212 КК, вітчизняні дослідники згадують добровільність відповідних дій особи, хоч вона й не згадана у цьому приписі. Наприклад, Ю. В. Баулін зазначає, що сплата податків чи зборів має місце, «якщо суб'єкт добровільно (не обов'язково за власною ініціативою) або за пропозицією (ініціативою) працівників податкових органів ... сплатив ... заборговану ним суму...» [5, с. 234]. Принагідно зазначимо, що в деяких зарубіжних кримінальних законах компромісні норми у сфері оподаткування містять аналізовану ознаку. Так, у КК Киргизької республіки (абз. 2 примітки до ст. 213) передбачається звільнення від кримінальної відповідальності винного в ухиленні від сплати податків за умов добровільного погашення всієї суми податкової заборгованості, в тому числі штрафних санкцій, пені, відсотків [6, с. 216]. Отже, в згаданих вище заохочувальних нормах законодавцем моделюється посткримінальна поведінка, яка є саме добровільною. Зважаючи ж на слушну думку Н. О. Лопашенко, що «чим більше роз'яснені закону буде в ньому самому, тим ... краще з точки зору одноманітності його застосування» [7, с. 99], є підстави підтримати пропозиції про доповнення ч. 3 ст. 175 КК вказівкою на добровільність сплати коштів [2, с. 46]. Така думка є слушною й стосовно вдосконалення ч. 4 ст. 212 КК та ч. 4 ст. 212-1 КК. Наведені уточнення підвищать інформативність та профілактичний потенціал заохочувальних норм, що містяться в зазначених положеннях КК.

У всіх інших заохочувальних нормах Особливої частини КК (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 6 ст. 369, ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4, ч. 3 ст. 369) ознака «добровільність» введена законодавцем в опис поведінки особи як підстави звільнення від кримінальної відповідальності (її названо у диспозиціях вказаних норм). Тому в процесі оцінки наявності підстав їх застосування й реалізації передбаченого ними правового заохочення (звільнення від кримінальної відповідальності) особи, що ухвалюють відповідні кримінально-правові рішення, мають встановити, крім інших юридично значущих ознак, і факт добровільності відповідних посткримінальних дій (комплексу дій) особи. Однак ця ознака в складі підстав звільнення від кримінальної відповідальності за статтями Особливої частини КК є однією з найбільш дискусійних.

Так, розглядаючи звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка після давання хабара добровільно заявила про те, що сталося, органу, наділеному законом правом на порушення кримінальної справи, Б. В. Волженкін вказував: у випадках, коли хабародавець з'явився із зізнанням, побоюючись, що про факт дачі хабара стало або може стати відомо органам влади, немає підстав для визнання заяви добровільною, і хабародавець підлягає кримінальній відповідальності. На його думку, обов'язковою для застосу-

вання такої норми є «справжня добровільність» заяви про давання хабара [8]. Надавши пріоритет моральному аспекту дій хабародавця (протосоціальної мотивації заяви), фахівець дещо змішує спокуси до посткримінальної поведінки, передбаченої Особливою частиною КК та мотивацію дійового каяття, яке закріплене в частині Загальній (ст. 45 КК). Для останнього дійсно щире розкаяння особи (усвідомлення особою своєї провини, відвертий, правдивий, щиро-сердий жаль за вчиненим і засудження своєї суспільно небезпечної поведінки, почуття жалю й сорому з приводу вчиненого діяння [9, с. 112–113]) є обов'язковою суб'єктивною ознакою. Вимагати ж щирого розкаяння при звільненні від кримінальної відповідальності за приписами Особливої частини неправомірно. Слід підкреслити, що добровільність поведінки не є аналогом щирого каяття. Вона означає лише відсутність зовнішнього примусу до певних дій, незалежно від їх мотивів [9, с. 112–113]. Як вказує В. М. Рябчук, добровільність відповідної поведінки не обов'язково свідчить про розкаяння винного у своїх попередніх злочинних діях, адже може бути викликана й будь-якими іншими мотивами (такими, як страх перед відповідальністю або викриттям, жалем щодо рідних, близьких або інших осіб, які можуть постраждати в результаті правопорушення чи його наслідків, розчаруванням у співучасниках, страхом перед помстою з їхнього боку, усвідомленням безперспективності своїх дій чи їх шкідливості для власного здоров'я, бажанням слідувати порадам близьких чи осіб, які користуються авторитетом і т. ін.) [10, с. 33].

Не є бездоганною інтерпретація змісту ознаки «добровільність» щодо заяви хабародавця про вчинений злочин, яку дає Пленум Верховного Суду. У постанові від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» добровільною пропонується вважати усну чи письмову заяву в ОВС, прокуратуру, інший державний орган, наділений правом порушувати кримінальну справу, зроблену з будь-яких мотивів, але не у зв'язку з тим, що про даний хабар стало відомо органам влади чи компетентним службовим особам [11, с. 271]. Таким чином, несумісними визнано добровільність заяви особи про вчинене нею давання хабара та страх перед кримінальною відповідальністю за нього. Однак цей мотив не може однозначно виключати добровільності посткримінальної поведінки. Зокрема вона наявна й у випадку, якщо про хабар стало відомо правоохоронним органам, але реальна загроза для особи бути затриманою відсутня (зважаючи на поки що високу латентність, низький відсоток розкриття хабарництва, складність доказування цього злочину, вірогідність уникнути кримінального переслідування для винних у цьому злочині є, на жаль, поки що досить високою). Якщо ж особа повідомляє про вчинене нею, усвідомлюючи реальність і неминучість її викриття, повідомлення є вимушеним, а не добровільним [12, с. 50].

На думку М. І. Мельника, добровільність дій передусім передбачає вчинення їх без стороннього тиску. Та обставина, що факт

давання хабара стає відомим органам влади, певним чином схиляє хабародавця до з'явлення із зізнанням, однак до такої заяви його можуть підштовхнути й інші фактори – страх перед можливістю розкриття злочину, неотримання від службової особи того, за що було дано хабар, моральні переживання та ін.). «Рушійною силою для позитивної посткримінальної поведінки (звернення до органів влади) хабародавця можуть стати будь-які обставини, проте у правовому плані актуально те, що особа самостійно приймає рішення на таку поведінку. Таким чином, для можливості звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності з підстав добровільного звернення про вчинене до органів влади важливо, щоб особа: 1) заявила про дачу хабара до моменту порушення щодо неї справи і 2) зробила це з власної ініціативи без стороннього примусу», – вказує науковець [13].

При встановленні ознаки добровільності не мотив є головним її показником. Добровільність протистоїть вимушеність вчинення особою тих чи інших дій, як це спостерігається при фізичному чи психічному примусі. Тому добровільність передбачає наявність в особи у конкретній ситуації свободи вибору варіанту поведінки за наявності кількох альтернатив діяти [14, с. 16].

У цьому зв'язку більш вдалою, але також не позбавленою неточностей, є інтерпретація добровільності посткримінальної поведінки, яку здійснює Пленум Верховного Суду України в п. 23 постанови від 26.04.2002 № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів». Роз'яснюючи зміст заохочувальних норм, передбачених ч. 4 ст. 307 та ч. 4 ст. 309 КК, Пленум наголосив, що здача наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів визнається добровільною, якщо відбулася за обставин, коли особа мала й усвідомлювала можливість продовжувати протиправну діяльність, але не побажала цим скористатися. Звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи із зазначених підстав має здійснюватися за правилами, передбаченими ст. 7, 7-1, 7-2 КПК. За такими ж правилами звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК за дії, передбачені ч. 1 цієї статті, винна особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії [15, с. 229]. Як бачимо, тут вкладено однаковий зміст у розуміння добровільності здачі наркотику чи вказівки на місце його придбання як ознаки підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 307 КК та в однойменну ознаку, вказану у ч. 4 ст. 309 КК (добровільності звернення до лікувального закладу і початку лікування від наркоманії). Таке ототожнення змісту цих ознак спостерігається й у доктрині кримінального права. Так, А. А. Музика вважає, що добровільний характер звернення особи до лікувального закладу вимагає, зокрема, щоб воно не було пов'язане з її викриттям у вчиненні злочину [16, с. 859]. Такої ж

думки дотримується Ю. В. Баулін [5, с. 280]. На думку Є. В. Фесенка, «звільнення у зв'язку зі зверненням особи до медичного закладу і початком лікування від наркоманії можливе тільки до пред'явлення обвинувачення. У протилежному разі таке звернення не буде добровільним, отже, не буде й підстав для звільнення від кримінальної відповідальності» [17, с. 264]. Отже, на думку багатьох дослідників, підстава звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 309 КК після викриття особи (чи після притягнення її до кримінальної відповідальності) втрачається. Така позиція має досить давню традицію. Так, О. В. Барков (один із «піонерів» в дослідженні проблем заохочення у кримінальному праві) писав, розглядаючи добровільність посткримінальних дій, що «воля винного має бути вільна від впливу зовнішніх факторів, які говорять про те, що слідчі органи виявили злочинця» [18].

Як наголошує О. О. Дудоров, зміст умов звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Особливої частини КК формулюються по-різному, з урахуванням того чи іншого злочину та мети, якої прагнуть досягти законодавець, встановлюючи відповідну норму [19, с. 193]. У цьому зв'язку слід наголосити, що добровільність посткримінальної поведінки, описаної в ч. 4 ст. 309 КК, має особливості, зумовлені специфікою злочину, який виступає передумовою цього звільнення (суб'єктами злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК, є здебільшого особи, які страждають на наркоманію) та завдань, які має виконувати заохочувальна норма, сформульована в ч. 4 ст. 309 КК. У протидії наркоманії одним із пріоритетів є зниження кількості споживачів наркотичних засобів, що вимагає створення умов та розроблення різноманітних засобів схилення (переконання, стимулювання) наркозалежних осіб до лікування залежності від таких засобів. Положення ч. 4 ст. 309 КК є одним із таких засобів. Тому для її застосування обов'язково, щоб звернення особи до лікувального закладу, а також початок лікування мали добровільний характер. Справа в тому, що елемент добровільності при лікуванні від наркоманії має дуже важливе медико-терапевтичне значення. Тому в наркології йому приділяється пильна увага. Поряд із принципами максимальної індивідуалізації терапевтичного процесу, комплексного підходу й відмови пацієнта від вживання психоактивних речовин добровільність є одним із фундаментальних принципів, на якому будуються сучасні концепції терапії наркотичних захворювань. Вважається, що усвідомлена згода на лікування пацієнта із синдромом залежності є першою й головною передумовою побудови успішного терапевтичного процесу [20, с. 481–482]. Однак у медицині (наркології) розроблено, а «антинаркотичним» законодавством врегульовано й іншу (крім добровільної) форму лікування особи від наркоманії – примусову. Так, у Законі України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» добровільне лікування

від наркоманії визначене як таке, що здійснюється за згодою хворого або його законного представника, та примусове лікування – лікування на підставі судового рішення хворого на наркоманію, який ухиляється від добровільного лікування [21]. Як правильно зауважує О. В. Наден, «добровільність як ознаку звернення до закладу охорони здоров'я слід розуміти як вибір особою за власною вільною волею варіанту поведінки, який полягає у зверненні до лікувального закладу при об'єктивній наявності та суб'єктивному усвідомленні особою можливості протилежного варіанту поведінки – не звертатися до такого закладу» [22, с. 175–176]. Отже, недобровільним є лікування від наркоманії, коли в особи відсутня можливість не звертатися до відповідного закладу, тобто стосовно неї винесене судове рішення й воно виконане органами внутрішніх справ (особу примусово доставлено у медичний заклад відповідного профілю). У всіх інших випадках, згідно із законодавством, лікування від наркоманії (як і звернення за лікуванням) слід визнати добровільним.

Такий висновок підтверджується судовою практикою. Так, 31.10.2007 ОСОБА 1 зірвала 7 гілок рослини коноплі (тобто незаконно їх придбала) та принесла в кімнату своєї квартири, де висушила їх і незаконно зберігала без мети збуту. 31.10.2007 працівниками міліції було виявлено і вилучено в ОСОБИ 1 209,327 г нарковмісної рослини коноплі, яка є особливо небезпечним наркотичним засобом – канабісом (маріхуана висушена). Після цього з 14.11.2007 по 24.11.2007 вказана особа добровільно пройшла курс лікування від наркоманії в Кегичівській районній поліклініці. Місцевий суд звільнив ОСОБУ 1 від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 309 КК України, та закрит кримінальну справу [23]. Позитивні рішення судів щодо застосування ч. 4 ст. 309 КК до осіб, які, вже будучи викритими у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК, самостійно зверталися до лікувальних закладів за лікуванням від наркоманії й проходили таке лікування, непоодинокі.

Викладене дозволяє сформулювати деякі висновки, що, як уявляється, є перспективними для подальших досліджень спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, заохочувальних норм Особливої частини КК та позитивної посткримінальної поведінки як підстави їх застосування. Добровільність цієї поведінки характеризує таке психічне ставлення особи до своїх дій, за якого вона усвідомлює безперешкодну можливість утриматися від їх вчинення. З об'єктивного боку це означає, що на особу не чиниться фізичного чи психічного тиску, тобто вона вільна у своєму виборі. При цьому добровільність не залежить від спонук, мотивів, якими керується особа. Навіть якщо такими спонуками є бажання уникнути кримінальної відповідальності, посткримінальна поведінка є добровільною. Джерело ініціативи на виконання відповідних дій також не має юридичного значення (вона може виходити як

від винної особи, так і від інших осіб, зокрема працівників правоохоронних органів). При цьому ознака добровільності щодо звернення до лікувального закладу й початку лікування від наркоманії у ч. 4 ст. 309 КК має інтерпретуватися з урахуванням положень чинного законодавства й наявних методик і форм лікування наркоманії. У цьому випадку вона характеризує відповідні дії особи, вчинені за будь-яких обставин (у тому числі й після порушення щодо неї кримінальної справи за «наркотичний» злочин), однак не пов'язані з виконанням щодо неї рішення суду про примусове лікування від наркоманії.

Список літератури: 1. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 192 с. 2. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навч. посіб. / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2010. – 270 с. 3. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : навч. посіб. / О. Ф. Ковітіді. – Сімф. : Квадронал, 2005. – 224 с. 4. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, 15–16, 17. – Ст. 112. 5. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с. 6. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. А. П. Стуканова, П. Ю. Константинова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 352 с. 7. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н. А. Лопашенко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 339 с. 8. Волженкин Б. В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с добровольным заявлением о даче взятки / Б. В. Волженкин // Социалистическая законность. – 1989. – № 1. – С. 57–59. 9. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія / О. О. Житний. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с. 10. Рябчук В. Н. Освобождение от ответственности в связи с социально одобряемым поведением правонарушителя / В. Н. Рябчук // Правоведение. – 1989. – № 1. – С. 29–37. 11. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – Х. : Одісей, 2012. – С. 265–273. 12. Звечаровский И. Э. Добровольный отказ от доведения преступления до конца / И. Э. Звечаровский. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. – 88 с. 13. Мельник М. І. Правові проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за хабарництво / М. І. Мельник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 2. – С. 47–57. 14. Никулин С. И. Деятельное раскаяние и его значение для органов внутренних дел в борьбе с преступностью : учеб. пособие / С. И. Никулин. – М. : МВШМ МВД СССР, 1985. – 64 с. 15. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 4 : із змін., внес. згідно з постановою від 18 груд. 2009 р. № 16 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – Х. : Одісей, 2012. – С. 218–230. 16. Науково-практичний коментар Кримінального

кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронока. – 5-те вид., пере-
робл. та доповн. – К. : Юрид. думка, 2008. – 1216 с. **17.** Фесенко Є. В. Злочини
проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : монографія /
Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с. **18.** Барков А. Освобождение от уголов-
ной ответственности по нормам Особенной части УК РСФСР / А. Барков //
Советская юстиция. – 1976. – № 3. – С. 28. **19.** Дудоров О. О. Злочини у сфері
господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія /
О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с. **20.** Наркологія: націо-
нальне керівництво / под ред. Н. А. Иванца, И. П. Анохиной, М. А. Винниково-
вой. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 720 с. **21.** Про заходи протидії незаконному
обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживан-
ню ними : закон України від 15 лют. 1995 р. № 62/95-ВР // Відомості Верховної
Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62. **22.** Наден О. В. Спеціальні види звіль-
нення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних
засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О. В. Наден. – Х. :
Право, 2003. – 224 с. **23.** Постанова Кегичівського районного суду Харківської
області : 13 груд. 2007 р. : спр. № 1-221/07 [Електронний ресурс]. – Режим до-
ступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6176487>.

Надійшла до редколегії 29.05.2012

*Проанализирована сущность добровольности позитивного посткриминаль-
ного поведения как основания применения поощрительных норм Особенной части
Уголовного кодекса Украины. Обращено внимание на дискуссионные моменты в
интерпретации этого признака, раскрыты его главные характеристики.*

*The nature of voluntary of positive post-criminal behavior as the grounds of
application the incentive rules of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is
analysed. Attention is paid to the controversial moments in the interpretation of this
character, its main characteristics are revealed.*

УДК 348.98

В. М. Шевчук

МІСЦЕ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ

*Досліджено проблеми визначення місця тактичних операцій у системі
криміналістики. Проаналізовано різні точки зору вчених-криміналістів з цієї
проблеми. Обґрунтовано, що перспективним напрямком виступає розроблення
окремої криміналістичної теорії тактичних операцій, що в подальшому сприя-
тиме збагаченню загальної теорії криміналістики.*

Формування концепції тактичних операцій передбачає з'ясування
місця цієї категорії у системі криміналістики. Це питання безпосеред-
нім чином впливає на побудову тактичних операцій та їх реалізацію
в практичній діяльності слідчих органів. Як наголошує М. П. Ябло-
ков, «від того, у якій частині криміналістики будуть розроблятися
проблеми тактичних операцій, які здійснюються для вирішення